

NARKOTIKŲ VARTOJIMO PREVENCIJA BENDRUOMENĖJE

Pirminės sveikatos priežiūros darbuotojo žinynas

VILNIUS 2002

UDK 613.8(03)

Na-187

Parengė:

Ona GRIMALAUSKIENĖ

Sveikatos apsaugos ministerijos Visuomenės sveikatos skyriaus
vyriausioji specialistė

Laimutė BULOTAITĖ

Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto
Bendrosios psichologijos katedros docentė

Emilis SUBATA

Vilniaus universiteto docentas,
Vilniaus priklausomybės ligų centro direktorius

Zenonas JAVTOKAS

Visuomenės sveikatos ugdymo centro direktorius

Onutė DAVIDONIENĖ

Valstybinio psichikos sveikatos centro direktorė

Rita VAINAUSKIENĖ

Klaipėdos miesto valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos
vyriausioji gydytoja higienistė – maisto produktų inspektorė

Konsultavo

Roland ANDERSSON

Vidurio Švedijos universitetas

Recenzavo

prof.habil.m.dr. **Algirdas DEMBINSKAS**

Šis leidinys, skiriamas pirminės sveikatos priežiūros darbuotojams, padės geriau suprasti narkomanijos problemą ir narkotikų vartojimo prevencijos svarbą. Jame pateikiama žinių apie narkotikų vartojimo reiškinį, narkotikų kontrolės politiką, narkomanijos priežastis, pagrindinius narkotikus ir jų poveikį žmogaus psichikai. Knygoje išdėstytos pagrindinės narkotikų vartojimo prevencijos kryptys, todėl ji turėtų tapti gera priemone seminarų organizatoriams.

Išleista Europos Tarybos, Nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 1999-2003 m. programos, Visuomenės sveikatos ugdymo centro lėšomis.

© Visuomenės sveikatos ugdymo centro leidykla
„Sveikata“, 2002.

Už autorių teisių pažeidimus atsakingi straipsnių rengėjai.

ISBN 9986-777-11-9

TURINYS

<i>Pratarmė</i>	7
I SKYRIUS (O. Grimalauskienė)	
1. SOCIALINĖS IR EKONOMINĖS NARKOTIKŲ VARTOJIMO PRIELAIDOS	9
1.1. NARKOTIKŲ VARTOJIMO REIŠKINIO SAMPRATA	9
1.2. NARKOTIKŲ PLITIMO PRIEŽASTYS	12
2. NARKOTIKŲ KONTROLĖS POLITIKA	17
2.1. NARKOTIKŲ KONTROLĖ IR NARKOMANIJOS PREVENCIJA: TARPTAUTINĖS SUTARTYS, BENDRADARBIAVIMAS	17
2.2. NARKOTIKŲ KONTROLĖS POLITIKA INTEGRUOJANTIS Į EUROPOS SĄJUNGĄ	20
2.3. NARKOTIKŲ KONTROLĖS ĮSTATYMAI	21
2.4. LIETUVOS RESPUBLIKOS NARKOLOGINĖS PRIEŽIŪROS ĮSTATYMAS	23
2.5. LIETUVOS RESPUBLIKOS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS PAGRINDŲ ĮSTATYMAS	25
2.6. LIETUVOS RESPUBLIKOS TABAKO KONTROLĖS ĮSTATYMAS	26
2.7. LIETUVOS RESPUBLIKOS ALKOHOLIO KONTROLĖS ĮSTATYMAS	27
2.8. NARKOMANIJOS PREVENCIJOS PROGRAMA	27
2.9. EUROPOS SĄJUNGOS KOVOS SU NARKOTIKAIS 2000-2004 METŲ STRATEGIJA	31
2.10. DALYVAVIMAS TARPTAUTINĖSE PROGRAMOSE	33
2.11. KOORDINAVIMO STRUKTŪROS	33
2.12. NEVYRIAUSYBINĖS ORGANIZACIJOS	36
2.13. TARPTAUTINIS BENDRADARBIAVIMAS	37
2.14. NARKOTIKŲ LEGALIZAVIMO TENDENCIJOS	38
1 priedas. NAUDINGOS NUORODOS	43
2 priedas. PSICHOLOGINĖ PAGALBA TELEFONU	45
II SKYRIUS (O. Grimalauskienė)	
3. PRIKLAUSOMYBĘ SUKELIANČIŲ MEDŽIAGŲ VARTOJIMO EPIDEMIOLOGIJA IR PADARINIAI	47
3.1. NARKOTIKŲ VARTOJIMO RAIDOS KRYPTIS	47
3.2. NARKOTIKŲ VARTOJIMO PADARINIAI	56
3.3. NETEISĖTA NARKOTIKŲ APYVARTA	62
Priedas. INFORMACIJA JAUNIMUI	69
III SKYRIUS (E. Subata, L. Bulotaitė, O. Grimalauskienė)	
4. PSICHOAKTYVIŲJŲ MEDŽIAGŲ POVEIKIO VERTINIMAS	71
4.1. BENDROJI PSICHOAKTYVIŲJŲ MEDŽIAGŲ KLASIFIKACIJOS SAMPRATA	71
4.2. NARKOTIKŲ POVEIKIS ELGSENAI	73
4.3. PRIKLAUSOMYBĖS TEORIJOS	74
4.4. INDIVIDUALŪS POLINKIO Į PRIKLAUSOMYBĘ SKIRTUMAI	76
4.5. KITOS PRIKLAUSOMYBĖS TEORIJOS	77
IV SKYRIUS (O. Grimalauskienė)	
5. PAGRINDINĖS NARKOTINĖS IR KITOS PSICHOAKTYVIOSIOS MEDŽIAGOS	83
5.1. OPIOIDAI	83
5.2. KANABINOIDAI	88

5.3.	STIMULIANTAI	94
5.4.	KOKAINAS	99
5.5.	HALIUCINOGENAI	102
5.6.	LAKIOSIOS MEDŽIAGOS	109
5.7.	RAMINAMIEJI IR MIGDOMIEJI	113
5.8.	KELIŲ NARKOTIKŲ IR KITŲ PSICHOAKTYVIŲJŲ MEDŽIAGŲ VARTOJIMO POVEIKIS	116
5.9.	TABAKAS	116
5.10.	ALKOHOLIS	118

V SKYRIUS (E. Subata)

6.	NARKOTINIŲ IR KITŲ PSICHOAKTYVIŲJŲ MEDŽIAGŲ VARTOJIMO PIRMINĖ IR ANTRINĖ PREVENCIJA BEI PIRMINĖ SVEIKATOS PRIEŽIŪRA	121
6.1.	ŽALINGAS PSICHOAKTYVIŲJŲ MEDŽIAGŲ VARTOJIMAS IR PIRMINĖ SVEIKATOS PRIEŽIŪRA	121
6.2.	GYDYTOJO IR PACIENTO BENDRAVIMO PIRMINĖS SVEIKATOS PRIEŽIŪROS GYDYTOJO KABINETE PAGRINDAS	123
6.3.	POKALBIO TERAPIJA: TRIJŲ FUNKCIJŲ APKLAUSOS MODELIS	123
6.4.	INFORMACIJOS TEIKIMAS, PACIENTŲ MOKYMAS IR JO POVEIKIS	126
6.5.	GYDYMO SUTARTYS	127
6.6.	EFEKTYVAUS GYDYTOJO IR PACIENTO BENDRAVIMO KLIŪTYS	128
7.	ŽALINGO PSICHOAKTYVIŲJŲ MEDŽIAGŲ VARTOJIMO ANKSTYVOJI DIAGNOSTIKA	129
7.1.	ALKOHOLIO IR KITŲ PSICHOAKTYVIŲJŲ MEDŽIAGŲ VARTOJIMO ATRANKINIS TYRIMAS	130
7.2.	NELEGALIŲ NARKOTIKŲ IR KITŲ PSICHOAKTYVIŲJŲ MEDŽIAGŲ (RAMINAMŲJŲ, MIGDOMŲJŲ) VARTOJIMO ANKSTYVOJO NUSTATYMO METODAI	135
7.3.	PAPILDOMA INFORMACIJA IŠ KITŲ ŠALTINIŲ	136
7.4.	PACIENTO BŪKLĖS ĮVERTINIMAS	137
7.5.	SVEIKATOS BŪKLĖS ĮVERTINIMAS	140
8.	PAGALBA NUO PSICHOAKTYVIŲJŲ MEDŽIAGŲ PRIKLAUSOMAM ASMENIUI	142
8.1.	DETOKSIKACIJA	143
8.2.	AMBULATORINIS MEDIKAMENTINIS PRIKLAUSOMYBĖS LIGŲ GYDYMAS	145
8.3.	SOCIALINIO IR PSICHOLOGINIO POBŪDŽIO PRIEMONĖS PIRMINĖJE SVEIKATOS PRIEŽIŪROJE	146
8.4.	PALAIKOMASIS GYDYMAS IR REABILITACIJA	148
8.5.	SIUNTIMAS Į SPECIALIZUOTAS SVEIKATOS PRIEŽIŪROS ĮSTAIGAS	150

VI SKYRIUS (L. Bulotaitė)

9.	PIRMINĖ ALKOHOLIO BEI KITŲ NARKOTIKŲ VARTOJIMO PREVENCIJA	151
9.1.	PIRMINĖ PREVENCIJA	151
9.2.	TRADICINĖ PREVENCIJOS SAMPRATA	151

9.3.	PREVENCIJA PSICHOSOCIALINIŲ POŽIŪRIŲ	153
9.4.	PAGRINDINIAI PREVENCIJOS PRINCIPAI	154
9.5.	ĮVAIRIŲ AMŽIAUS GRUPIŲ INFORMAVIMO YPATUMAI	155
9.6.	INFORMAVIMO APIE NARKOTIKUS IR JŲ VARTOJIMO PASEKMES PROBLEMOS	157
9.7.	SOCIALINIŲ ĮGŪDŽIŲ UGDYMAS	159
9.8.	PREVENCIJOS PRIEMONIŲ BEI PROGRAMŲ VYKDYTOJAI	160
9.9.	PREVENCIJOS PROGRAMŲ RENGIMAS	162
10.	ANKSTYVOJI INTERVENCIJA. DARBO SU PAAUGLIAIS YPATUMAI	164
10.1.	PAAUGLIŲ ALKOHOLIO IR KITŲ NARKOTIKŲ VARTOJIMO MOTYVAI	164
10.2.	NARKOTIKŲ VARTOJIMO ANKSTYVOSIOS DIAGNOSTIKOS PROBLEMOS IR GALIMYBĖS	165
10.3.	MOTYVACIJOS KŪRIMAS	166
10.4.	NARKOTIKŲ VARTOJIMO PROBLEMOS ĮVERTINIMAS	167
10.5.	KONSULTANTO PASIRENGIMAS DIRBTI SU PAAUGLIAIS	168
10.6.	PAGRINDINIAI PAGALBOS PAAUGLIAMS, VARTOJANTIEMS ĮVAIRIUS NARKOTIKUS, PRINCIPAI	171
10.7.	INTERVENCIJOS PRIEMONĖS	171
10.8.	ĮVAIRIŲ INSTITUCIJŲ BENDRADARBIAVIMAS	175

VII SKYRIUS (Z.Javtokas)

11.	PREVENCINĖS VEIKLOS METODAI IR STRATEGIJA	177
11.1.	PREVENCINĖS VEIKLOS TIKSLAI IR OBJEKTAI	177
11.2.	PREVENCINĖS VEIKLOS PRIORITETAI	179
11.3.	PREVENCIJOS BENDRUOMENĖJE STRATEGIJOS	179
11.4.	PREVENCIJOS PROGRAMŲ ĮGYVENDINIMAS	181
12.	SVEIKATOS STIPRINIMO STRATEGIJA	182
13.	PREVENCIJOS PROGRAMŲ RENGIMO PRINCIPAI	184
14.	SVEIKATOS STIPRINIMO PROGRAMOS	191
14.1.	SVEIKATĄ STIPRINANTI MOKYKLA	191
14.2.	SVEIKATOS STIPRINIMAS DARBO VIETOJE	192
14.3.	SVEIKATĄ STIPRINANČIOS LIGONINĖS	193

VIII SKYRIUS (Z.Javtokas)

15.	PREVENCIJOS PROGRAMŲ ĮVERTINIMAS	195
15.1.	PROGRAMOS ĮVERTINIMO SUDĖTINĖS DALYS	196
15.2.	PROGRAMOS PLANO ĮVERTINIMAS	196
15.3.	PROGRAMOS VYKDYMO ĮVERTINIMAS	199
15.4.	PROGRAMOS REZULTATŲ ĮVERTINIMAS	201
15.5.	REZULTATŲ PASKELBIMAS	202

IX SKYRIUS

16. PRIEDAI	205
16.1. NARKOMANIJOS PREVENCIJOS PATIRTIS KLAIPĖDOJE (R.Vainauskienė)	205
16.2. KAI KURIOS NARKOMANIJOS PREVENCIJOS IR NARKOTIKŲ KONTROLĖS POLITIKOS SRITYJE VARTOJAMOS SĄVOKOS IR SUTRUMPINIMAI (Z.Javtokas ir B.P.Morkūnienė)	213
16.3. LIGOTUMO ALKOHOLINĖMIS PSICHOZĖMIS, NARKOMANIJA BEI TOKSIKOMANIJA DINAMIKA LIETUVOS RESPUBLIKOJE 1994-2001 M.	216
16.4. PRIKLAUSOMYBĖS LIGŲ CENTRAI	216
16.5. PSICHIKOS SVEIKATOS CENTRAI 2002 M.	217
16.6. SERGAMUMAS IR LIGOTUMAS PRIKLAUSOMYBĖS LIGOMIS LIETUVOS MIESTUOSE IR RAJONUOSE 2001 M.	218
16.7. NUO NARKOTIKŲ VARTOJIMO NUKENTĖJUSIŲ ASMENŲ REABILITACIJOS ĮSTAIGŲ ADRESAI	219
16.8. LITERATŪRA	220
16.9. SUMMARY	223

Pratarmė

Leidiny s parengtas vykdam Europos Tarybos *Pompidou* grupės, kovojančios su narkomanija ir neteisėta narkotikų apyvarta, projektą „*Specialistų rengimas narkotikų paklausai mažinti*“ ir bendradarbiaujant su mūsų šalies ekspertų grupe.

Projekto nacionalinė koordinatorė –

Sveikatos apsaugos ministerijos Visuomenės sveikatos skyriaus
vyriausioji specialistė Ona GRIMALAUSKIENĖ.

Projekto įgyvendinimo grupės nariai, atstovaujantys Lietuvai:

Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Bendrosios psichologijos katedros
docentė Laimutė BULOTAITĖ,

Valstybinio psichikos sveikatos centro direktorė Onutė DAVIDONIENĖ,

Visuomenės sveikatos ugdymo centro direktorius Zenonas JAVTOKAS,

Vilniaus universiteto docentas, Vilniaus priklausomybės ligų centro direktorius
Emilis SUBATA,

Klaipėdos miesto valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos vyriausioji gydytoja
higienistė – maisto produktų inspektorė Rita VAINAUSKIENĖ.

Šis žinynas nebūtų išspausdintas be kruopštaus ekspertų darbo. Leidėjai dėkoja ekspertams, recenzentui prof.habil.m.dr. Algirdui Dembinskui ir kitiems leidinio rengėjams.

Reiškiamo padėką Europos Tarybos *Pompidou* grupės ekspertui konsultantui ponui Roland Andersson iš Vidurio Švedijos universiteto, kuris rūpinosi šio leidinio parengimu ir būdamas Lietuvoje konsultavo jo rengėjus.

Taip pat nuoširdžiai dėkojame Europos Tarybos *Pompidou* grupės projekto koordinatoriams ponams Arne Schanche Andresen, Richard Ives, projekto sekretorei Marinai Lajoinie, Sveikatos apsaugos ministerijos pareigūnams, rėmusiems šio projekto įgyvendinimą: ministerijos sekretoriui Eduardui Bartkevičiui, Visuomenės sveikatos skyriaus viršininkui Romualdai Sabaliauskui, anglų kalbos vertėjai Vidai Augustauskienei ir daugeliui kitų.

*Ona Grimalauskienė,
Sveikatos apsaugos ministerijos vyriausioji specialistė,
Europos Tarybos Pompidou grupės nacionalinė projekto koordinatorė
Europos Tarybos Pompidou grupės sekretoriatas*